

Jogalkotás érthetően. A pontos fogalmazás művészete (Budapest, 2014. november 26.)

Makkos Anikó

E-mail: makkos.aniko@gmail.com

A Magyar Nyelvstratégiai Intézet és az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága 2014. november 26-án nemzetközi konferenciát tartott a pontos fogalmazás fontosságáról a jogalkotásban. Az esemény helyszíne a budapesti Károlyi–Csekonics-rezidencia volt, amely ma a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal székhelye, és patinás belső tereivel különleges élményt jelentett a népes hallgatóság számára.

A rendezvény a megjelentek köszöntésével vette kezdetét. Mátyássy Miklós, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága Magyar Nyelvi Osztályának osztályvezetője üdvözölte az egybegyűlteket, és mint házigazda, fel is kérte a meghívott előadókat beszédek megtartására. Elsőként dr. Latorcai Csaba, a Miniszterelnökség kiemelt társadalmi ügyekért felelős helyettes államtitkára szólalt fel, aki a konferencia témájának fontosságát hangsúlyozta. Ezután dr. Márkusfalvi-Tóth Ádám, az Igazságügyi Minisztérium igazságügyi szolgáltatásokért felelős helyettes államtitkára beszélt arról, hogy a minisztérium 2014-ben egy nyelvész-jogász gyakornoki programot indított, amelyet folytatni is szándékoznak, illetve hogy egyetemi szintű együttműködés is van a két szakma között, mivel nagy szükség van egy egységesebb terminológia kidolgozására, amit ezek a kezdeményezések is elő tudnak segíteni. A Magyar Nyelvstratégiai Intézet részéről annak igazgatója, Bencze Lóránt professzor emeritus köszöntette a résztvevőket, és beszédében hangsúlyozta, hogy a fordítók különböző világlátásokat kell, hogy áthidaljanak munkájuk során, ugyanakkor az apró eltérések, mint a vesszők vagy kötőszavak tévesztései, sokszor veszedelmesebbek, mint a nagyobbak, és akár világpolitikai jelentőségük is lehet. Végül Merit-Ene Ilja, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának igazgatója zárta a köszöntők sorát, aki kiemelte, hogy az európai jogalkotás érthetősége minden európai nemzet számára fontos és elengedhetetlenül szükséges, ezért is indították útjára a Pontos Fogalmazás Kampányt 2010-ben egy brüsszeli konferenciával (Clear Writing Conference). Hogy a fordítók munkájának nagyságát érzékeltesse, emlékeztetett arra, hogy tavaly több mint kétmillió oldalnyi szöveget ültettek át másik nyelvre a brüsszeli intézmény munkatársai és szerződéses alkalmazottai, és ebből 75 ezer oldal volt a magyar fordítás.

A konferencia ezután a külföldi meghívottak felszólalásaival folytatódott. Először Malachy Hargadont hallhattuk, a Fordítási Főigazgatóság lektorát és a

Pontos Fogalmazás Kampány koordinátorát, aki a *Pontos fogalmazás az Európai Bizottságnál* címmel tartott előadást. A hallgatóság meglepő tényekkel szembesült, amikor az előadó azzal kezdte, hogy a bizottságnál a dokumentumok majdnem 90 százaléka angolul születik, de nem anyanyelvi beszélők tollából, akik ráadásul gyakran küzdenek időhiánnyal. Ennek következtében az angol szövegeknél nem a szép, hanem a pontos megfogalmazás élvez elsőbbséget. Viszont Malachy Hargadon azt is elismerte, hogy a felhasználókat elidegeníti, megzavarja, irritálja és kedvezőtlen benyomást tesz rájuk, ha a szöveg rossz, ezért a főigazgatóság arra törekszik, hogy az elsőbbséget élvező dokumentumokat anyanyelvi beszélők véglegesítsék. Ide tartoznak azok a szövegek, amelyek alapján az Európai Unió többi hivatalos nyelvére készülnek a fordítások, az Európai Bizottság stratégiai iratai, illetve a széles olvasóközönségnek szánt kiadványok. Az elsődleges szempont ekkor már a nyelvi minőség: az egyértelműség, a korrektség és az olvashatóság. A Fordítási Főigazgatóságnál mindössze 10-12 angol anyanyelvi beszélő végzi ezt a munkát, és csak javaslatokat fogalmaznak meg, illetve kérdéseket tesznek fel a szerzőknek a szöveg egyes részire vonatkozóan. Leggyakrabban a következő területekre vonatkoznak a megjegyzéseik: nyelvtani szerkezetek, szórend, szavak jelentése és használata, rövidítések/betűszók és személytelen stílus.

Az előadó ezután beszélt a pontos fogalmazást szorgalmazó kampányról, amely elsősorban a Európai Bizottság alkalmazottait célozta meg, és személyes képzéseket, pár napos továbbképzéseket, gyors segítséget, a témába vágó kiadványokat, valamint az Interneten elérhető segédeszközöket és belső használatú oldalakat is magában foglalt. A kampány egyben egyfajta verseny is volt, amelynek győzteseit két hete hirdették ki. Malachy Hargadon a közönség számára is jól hasznosítható tippekkel fejezte be előadását:

- gondoljuk végig, hogy kinek, mit, hol, mikor, miért és mennyit kell írunk,
- használjunk helyesírás-ellenőrző számítógépes programot,
- olvassuk el újra az elkészült szöveget úgy, hogy az olvasó helyébe képzeljük magunkat, végül pedig
- kérjük meg kollégáinkat, hogy olvassák át és véleményezzék szövegünket, és kövessük azokat a tanácsokat, amelyek tömörebbé, világosabbá és olvasóbarátabbá teszik írásunkat.

A délelőtt másik külföldi felszólalója Ingemar Strandvik volt, a Fordítási Főigazgatóság minőségi tanácsadója, aki a *Közérthető nyelvezet a svéd joghagyományban* című előadásával érkezett. A svéd szakember először felvázolta azt az utat, amelyen hazája már négy évtizede jár. A máig tartó folyamat azzal kezdődött, hogy a 60-as években a legmagasabb politika szintjén írták elő a megértés jogát, amely nemcsak a jogalkotásra vonatkozik, hanem az egész közigazgatásra is, és amelynek élenjáró intézménye maga a svéd kormány. Az egyértelmű kommunikáció tudatos tevékenység, amellyel időt és pénzt takarítunk meg – mondta az előadó. Majd azzal folytatta, hogy a demokrácia alapja, hogy az állampolgár megértse a törvényeket, gyakorolhassa jogait, és bízjon a jogalkotásban és az államban. Svédországban 1976 óta jogászok és nyelvészek együtt dolgoznak

az államigazgatási dokumentumokon, és 1978 óta egyetemi diplomát lehet szerezni nyelvi tanácsadó (language consultant) szakon. A végzetek nyelvi ellenőrzést, szerkesztést, tanácsadást és képzést is biztosítanak, és nemcsak az államapparátusban keresett szakemberek, de az üzleti szféra is szívesen alkalmazza őket, mivel mindenhol felismerték a pontos fogalmazás szükségességét és előnyeit.

Ingemar Strandvik ezután kitért arra, hogy az bevándorlás következtében az utóbbi két évtizedben a lakosság 10-15 százaléka számára a svéd a második nyelv, és emellett az egyetemeken, de svéd tulajdonú cégeknél is terjedőben van az angol mint munkanyelv. Ezért 2009-ben a parlament olyan nyelvi törvényt fogadott el, amely deklarálta az ország nyelvpolitikáját, kimondta a svéd nyelv hivatalos státuszát, és megállapította, hogy öt kisebbségi nyelv nemzeti nyelvi státuszt élvez. A törvény rendelkezett arról is, hogy a svéd nyelven megfogalmazott dokumentumoknak egyszerűnek és érthetőnek kell lenniük.

Az előadó végül beszámolt egy 2007-es kutatásról, amely a bíróságok és az állampolgárok közötti bizalom mibenlétét elemezte. A vizsgálat eredménye volt, hogy követendő stratégiákat fogalmaztak meg a bíróságok számára, szövegezési és formai útmutatók készültek, a bírósági fogalmazóknak speciális képzést biztosítottak, és végeredményben kimondták, hogy a nyelvi megformálás elsőbbséget kell, hogy élvezzen. Az állampolgári bizalomnak ugyanis fontos alkotóeleme az ítéletek és rendeletek szövegezésének minősége, ezért a bíróknak nemcsak a pontosságra, de az érthetőségre is ugyanolyan mértékben kell törekedniük, vagyis a szemléletmódjukon is változtatni kell. Az említett két kritérium, a jogi pontosság és érthetőség ugyanis korántsem állnak olyan távol egymástól, mint azt sok szakmabeli gondolja. Ingemar Strandvik végezetül kiemelte, hogy az egész folyamatra kiterjedő minőségbiztosítás, az állandó munka és a nemzetközi együttműködések együttesen vezethetnek eredményre a pontos fogalmazás területén.

A konferencia ezután a magyar meghívottak előadásaival folytatódott. Először dr. Villányi József, az Európai Parlament Magyar Fordítói Osztályának osztályvezetője szólalt fel *Egy helyes, két fordított: nyelvi és kodifikációs nehézségek az uniós joganyag fordítása során* címmel. A közönség először az uniós jog és jogalkotás sajátosságairól kapott átfogó képet. Az előadó által felsorolt jellemzők közül talán a legfontosabb, hogy a fordítás a jogharmonizáció eszköze, mivel egyetlen jogi normát kell érvényesíteni a különböző nyelveken megfogalmazott iratoknak, amelyeknek ugyanakkor eredeti hatást is kell kelteniük, és könnyen érthetőnek és a nemzeti jogba átültethetőnek kell lenniük. Ezek a nyelvi változatok az uniós jogalkalmazás egységességét veszélyeztethetik, és a tartalmi egyezést nem helyettesítheti az egyébként előírásosan egységes külső megjelenés. A fordítóknak tehát nehéz dolguk van, és ahogy azt már Malachy Hargadon is megjegyezte, egyfajta hibrid, kontinentális angol nyelvről fordítanak a kevés számú angol anyanyelvű alkalmazott miatt.

Az előadó ezután áttért az uniós szövegek minőségi problémáinak részletes taglalására, amelyek közül most csak néhányat ragadnánk ki: fordítási hibák (tartalmi és formális megfelelési hibák), túl sok alpont és bekezdés, nyelvi interferencia, sajátos jogi és más kifejezések hiánya a célnyelvben, következetes

fogalomhasználat hiánya, jogi kifejezések használata köznapi értelemben, jogi fogalmak meghatározásának hiánya, joginak tűnő kifejezések alkalmazása, és végül jogi kifejezés felváltása politikailag korrekt kifejezéssel. Ez utóbbi problémára hozta az előadó példaként az *illegal migrant* kifejezést, amely helyett az *irregular migrant* kifejezést javasolt használni. A magyar fordítás az *illegális bevándorló* helyett a *rendezetlen jogi helyzetű bevándorló* lett, de ugyanez a jelzői csoport a *bevándorlás* szóval már nem használható, ezért hivatalosan ott egyelőre megmaradt az *illegális* jelző. Malachy Hargadon később a példára reagálva megjegyezte, hogy az angol anyanyelvűek számára az *irregular* jelző teljességgel értelmezhetetlen ebben a szókapcsolatban, tehát itt is elmaradt az előzetes nyelvi egyeztetés.

Végezetül Villányi József a fordítási hibák orvoslására tért ki, amelyek közül a legismertebb a helyesbítés (korrigendum), a legsúlyosabb pedig a kártérítési kereset benyújtása. A helyesbítésre felhozott példa a tejfajták megnevezésére vonatkozott. A fordító pontos munkát végzett, amikor a *félzsíros* és *fölözött* jelzőket használta magyarul, viszont nem egyeztetett a témában jártas agrárszakemberrel, aki azonnal felhívta volna figyelmét a hazai terminusokra, amelyek a *zsírszegény* és *sovány* jelzők. Ebben az esetben még időben sikerült módosítani a megnevezéseket, és el lehetett kerülni azokat a károkat, amelyeket a terminológia ismeretének hiánya okozhatott volna. Az előadó szerint a megoldás többnyelvű, uniós jogi szótárak készítése és kódexek kialakítása lenne, amelyek egységes fogalomrendszerrel dolgoznának, és koherenciát hoznának a nyelvhasználat terén.

Az eddig elhangzott előadásokat követő kérdések során felmerült az *editing*, *revision* és *proofreading* fogalmak magyar megfeleltetése és a magyar *lektorálás* szóhoz való viszonyuk. A válaszokból kiderült, hogy a *proofreading* áll legközelebb a magyar *korrektúráz*áshoz, amely a megjelentetés előtti utolsó, technikai javításokra vonatkozik. A *lektorálás*nak az *editing* kifejezés felel meg leginkább, amely a szakmai helyénvalóság vizsgálata, míg a *revision* jelenti fordítás esetén a nyelvek közötti átvitel ellenőrzését.

Az ebédszünetet követően még két felszólalás várt a kitarító közönségre. Először Sárközy Tamás professzor, a Budapesti Műszaki Egyetem egyetemi tanára tartotta meg a tőle megszokott, élvezetes és lendületes előadását *A gazdasági jogi kodifikáció nyelvi problémái* címmel. Kiinduló tétele az volt, hogy az elsődleges jogszabály-értelmezés nyelvi, azaz nyelvi alapokon nyugszik, ezért a megfogalmazásnak szabatosnak és érthetőnek kell lennie. Ugyanakkor ezek a szövegek szakemberek számára készülnek, tehát nekik kell egyértelműnek lenniük, és a jogi dogmatikának is meg kell felelniük. A törvényhozás nem irodalom, ezért a szépség és árnyaltság halálos bűn – figyelmeztetett az előadó. A törvények írása, a kodifikáció egy nagyon nehéz jogi nyelvi szakma, amelyet meg kell tanulni. Olyan időszakokban, amikor nagy tömegben készülnek törvények, megfigyelhető, hogy azok nyelvileg és technikailag is színvonalatlanok lesznek, és a módosítások száma is rekordokat dönt. A fordítók munkája is nehezebbé válik, mivel indoklások sem készülnek a törvényekhez, ezért a bonyolultabb részek értelmezésére sincs lehetőség. A magyar jogalkotás ráadásul a francia–német hagyományra épül, amelyet erős fogalom-meghatározás jelle-

mez, míg az angol–amerikai jogrendszer a precedensjogra épül, és nyelvezete is leegyszerűsített. Az angol stílusban szebb, míg a német pontosabb – összegezte véleményét summásan Sárközy professzor. Az elektronizáció szerint még tovább növeli az egyszerűsített jogalkotást, az pedig fokozza a jogbizonytalanságot, amelyet inkább el kellene kerülni.

A konferencia utolsó előadását dr. Czine Ágnes, frissen kinevezett alkotmánybíró, korábban a Fővárosi Ítéltábla Büntető Kollégiumának vezetője tartotta *Lehet-e büntetni a büntetőjog nyelvezetével* címmel. A bírónő az 1878-as keltezésű, első magyar nyelvű törvénykönyvvel, a Csemegi-kódex egy példányával érkezett, és abból vett idézetekkel illusztrálta, hogy a mindenkori büntető törvénykönyv az adott kultúra és társadalom lenyomata. Ezen kívül hangsúlyozta, hogy a nyelvészet a büntetőjog segédtudománya, a jogalkotás pedig egyben nyelvalkotás is. A megfogalmazás fontosságát mutatja, hogy a pontatlanság vagy kétértelműség a jogi dokumentumokban komoly gyakorlati kérdéseket vet fel, és sokszor hosszadalmas szakmai elemzést igényel. Czine Ágnes erre hozta fel példának az illetőleg kötőszót, amelynek alkalmazását már rendelet is tiltja, mivel nem eldönthető, hogy kapcsolatos vagy választó értelemmel bír-e. A jogbiztonság szempontjából igen káros, hogy sokszor a vádlottnak kellene tudnia értelmeznie olyan kifejezéseket, amelyek jelentéséről a szakemberek sem tudnak megegyezni: az életből vett az az eset, amikor az *illetőleg* kötőszó megértésén múlik, hogy a vádlottnak meg kell-e jelennie a tárgyaláson, vagy sem, illetve hogy a bírónak elő kell-e vezetnie őt, vagy sem. A jogalkotó így a jogalkalmazót és az eljárás résztvevőit is bünteti a pontatlan nyelvezettel.

A konferenciát Mátyássy Miklós köszönő és elismerő gondolatai zárták, aki egyben megragadta az alkalmat, hogy röviden vázolja a Fordítási Főigazgatóság Magyar Nyelvi Osztályának sokrétű tevékenységét. Elmondta, hogy mindennapi munkájukban erősen támaszkodnak a már meglévő fordításokra, és azokból adatbázist építenek, tudástárat hoznak létre, amely egyfajta nyelvi-nyelvhelyességi útmutatóként szolgál a kollégák számára, belső szabályokat dolgoznak ki, valamint folyamatosan egyeztetnek intézményekkel és szakértőkkel is. Munkájuk része a nyelv állandó megújítása, ezért hetente megvitatják a felmerülő kérdéseket. Az egyre több feladatra egyre kevesebb idő jut, de a minőséget nem szeretnék lejjebb adni. Ezzel a végszóval ért véget ez az igen aktuális, változatos témákat és előadókat felvonultató, sok érdeklődőt vonzó konferencia. Az előadások magyar és angol nyelven hangzottak el, ezért két szinkrontolmács egész napos munkája biztosította, hogy az információ minden résztvevőhöz eljusson. A két tolmács dr. Horváth Ildikó az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének vezetője és Kajtár Alex konferenciatolmács, az FTT hajdani hallgatója volt. Teljesítményüket a közönség vastapssal jutalmazta.